TRANSLATION. CONFINES AND LIMITATIONS

Alexandru Gafton
Prof., PhD, "Al. Ioan Cuza" University of Iaşi

Abstract: Needs can only be subjective, but they have consequences on functions and uses which, in turn, reflects the compatibility of needs with structural-functional requirements, as well as the social value of needs. After the effective action of needs, the products generated by creation is subjected to communities selection and endorsement, which decides on their utility, functionality, efficiency, and economy.
Selection fulfills its real beneficial role if it does not precede creation, suffocating it, but on the contrary, following them at a distance that allows products to be practiced.

Keywords: translation, language, mentality, linguistic contact

1. Sferele socio-culturală, cognitiv-ideologică, estetico-morală şi lingvistică sînt produse complexe concrete ale activităţii umane, dezvoltate în cadru social, civilizaţional, mentalitar şi cultural, care constituie medii şi produse umane. Fiecare din aceste elemente este ierarhizat – în sine şi în raport cu celelalte –, funcţionează pentru sine şi în complementaritate cu celelalte, este organism şi parte a unui organism. Cu toate că mediile şi produsele acestea se manifestă concret şi diferenţiat în cadrul feluritelor comunităţi reale, ele sînt general umane, adică specifice. De aceea, caracterul organic al acestor elemente şi al relaţiilor dintre ele se exprimă atît prin existenţa şi funcţionarea lor în cadrul unei comunităţi oarecare, în solitudinea propriului organism, cît şi prin contact cu alte asemenea organisme, şi apoi prin transfer.

Pe calea traducerii, elemente, forme, structuri şi funcţii ale gîndirii, ideologiei, mentalităţii şi habitudinilor generate de o anumită societate, civilizaţie şi cultură, pătrund în gîndirea, ideologia, mentalitatea şi habitudinile unei alte societăţi, civilizaţii şi culturi – fiecare deservită de propria limbă. Dar faptul de a transla rezultatele unor astfel de produse, generate de un anumit complex ambiental, într-un alt complex ambiental – deţinător al unor rezultate echivalente, cel puţin ca funcţie, sau chiar lipsit de astfel de rezultate, eventual avînd alte poziţii ocupate – este de natură să ridice felurite dificultăţi de acomodare în rîndul indivizilor, al comunităţii, al sferelor create de activitatea acestora şi, desigur, al mediilor în care aceştia activează.

Desfăşurată pe mai multe planuri şi cunoscînd mai multe dimensiuni, traducerea constituie un act lingvistic al cărui scop aparent este translarea anumitor forme şi conţinuturi – cognitiv-ideologice, socio-culturale şi estetico-morale – plămădite într-o societate, civilizaţie, cultură, marcate spaţio-temporal şi lingvistic, către altele asemenea. Prin simpla desfăşurare a acestui act, societatea, cultura şi mentalitatea se exersează, se dezvoltă şi evoluează. În felul acesta, traducerea mediază stimulator între societăţi, universuri conceptuale şi reflexive, determinînd evoluţia socială, cognitivă şi cultural-mentalitară, şi reprezentînd una dintre căile cele mai complexe şi mai eficiente, şi unul dintre procesele cele mai colaborative, prin care o societate (cu întreg organismul ei cutumiar şi mentalitar) poate cunoaşte importante şi consistente mişcări pe calea devenirii ei.

De aceea, deşi, de regulă, singurul care pare a fi urmărit şi vizat în mod direct şi explicit de către traducere este conţinutul conceptual al textului-sursă – în vederea împlinirii mizelor traducerii –, procesul de transmutare a formelor şi a conţinuturilor este cel puţin la fel

BDD-V4809 © 2019 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.32 (2026-09-14 14:25:48 UTC)

de important prin efectele consistente şi inseparabile asupra ambientului, a limbii de sosire, precum şi asupra sa însuşi. Acest din urmă lucru înseamnă că traducerea are caracter procesual, se edifică treptat pe sine, se autoinfluenţează în chiar cursul procesului, determină toate clasele de rezultate pe care le generează şi este determinată de acestea, într-un plenar proces coevolutiv.

2. Prin traducere nu se modifică universul conceptual-mentalitar al societăţii, civilizaţiei, culturii care a generat textul ca formă şi conţinut, ca purtător al unor forme şi conţinuturi mentale, şi nici limba în care acel univers s-a materializat. Astfel de modificări sînt inerente, în schimb, la nivelul universului conceptual-mentalitar, al culturii, societăţii şi limbii care îşi însuşesc textul prin traducere şi în care acesta are a funcţiona.

Profundele relaţii dintre limbă, gîndire şi societate, induc elementelor care constituie miza primă a actului traducerii tendinţa de a se alătura mentalităţii şi cadrului socio-cultural de sosire – integrîndu-se, asimilîndu-se sau pierind respinse –, ceea ce poate genera modificări în consecinţă. Adică elementele de gîndire astfel pătrunse pot genera modificări în constelaţia cognitiv-mentală şi spirituală a primitorilor, eventual cu modificări ale cadrului civilizaţional, cultural şi social. Indiferent de faptul că aceste modificări pot fi de domeniul decelabilului, indirecte (prin reacţie, chiar şi de întărire a stării anterioare, ori de respingere a elementului nou), că procesul este singular sau repetat, dinspre o sursă sau mai multe, cu efecte trecătoare sau durabile etc., un astfel de contact nu este lipsit cu desăvîrşire de efecte în multiple planuri.

3. Înainte de a ajunge acolo, însă, întrucît un astfel de contact este mijlocit de instrumentul fundamental de comunicare, şi anume limba, primele consecinţe se manifestă la acest nivel; aici se vor activa mai întîi reacţiile asimilatorii şi cele de respingere. Primele pot duce la adoptarea de către limbă a unor elemente concrete sau la deprinderea unor modalităţi de construcţie, gramaticalizare şi conceptualizare. Celelalte ignoră – pasiv sau activ – elemente şi modalităţi care contravin sistemului ori doar modului de concepere a acestuia, de către vorbitorul nativ. Prin urmare, primele care vor intra în contact vor fi înseşi limbile: a) deţinătoare de formă, conţinut, structură şi funcţii ce deservesc calităţii lor de instrument; b) entităţi avînd o viaţă şi capacităţi de autodeterminare proprii. Faptul acesta face ca funcţionarea şi evoluţia procesului de traducere să fie determinată de instrumentul care-l concretizează şi de modalităţile funcţionării sale.

Formele şi funcţiunile elementelor şi ansamblurilor sistemului (societate, cultură, mentalitate) nu pot fi indiferente formelor şi funcţiunilor instrumentului (limbă). Deopotrivă, limba nu-şi poate impune particularităţile ori cerinţele, indiferent de solicitările şi posibilităţile reale şi concrete ale societăţii, culturii şi mentalităţii, adică ale sistemului. Relaţia aceasta de interdeterminare face ca evoluţiile sistemice, ale funcţiunilor şi instrumentelor să fie reciproc determinate şi rezultate ale unei colaborări dinamice.

Întrucît textul original şi limba de plecare constituie de asemenea un dat, partea modelabilă a contactului lingvistic rămîne să o constituie instrumentul translării, adică limba în care se traduce şi care încearcă a reda elementele formale şi de conţinut ale textului care – ca urmare a actului traducerii – se edifică sau modelează treptat. (Limbile bine exersate au capacităţi care le permit să sufere foarte puţin sau să pună în act procese care le vădesc suplețea dobîndită ca urmare a exerciţiului intern sau de contact.)

4. Întrucît strădania de a traduce un text – redînd forme şi conţinuturi de gîndire şi mentalitare, precum şi elemente aparţinînd unui cadru socio-cultural şi mentalitar – se petrece mai întîi la nivelul şi prin intermediul instrumentului de comunicare şi contact care este limba, încercarea de a scoate la iveală conţinuturile, sensurile şi valorile textului din limba de plecare, obligă procesul de traducere să pună în mişcare felurite mecanisme prin care limba de sosire este nevoită să afle resurse şi modalităţi care să ofere soluţii de echivalare rezonabilă.

Privind, aşadar, la calitatea iniţială a instrumentului lingvistic, apoi la felul în care acesta este pus la lucru şi cu deosebire la solicitările la care este supus se observă că, la

BDD-V4809 © 2019 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.32 (2026-09-14 14:25:48 UTC)

nivelul limbii în care se edifică traducerea, contactul acesteia cu limba de plecare şi cu toate suporturile pe care aceasta funcţionează, poate produce efecte importante şi consistente. Adică actul lingvistic al traducerii nu doar poartă conţinuturi, valori lingvistice şi nelingvistice, dar poate înrîuri în mod implicit limba, prin şi în care se întrupează noul text – proces deloc simplu.

Înainte de jocul dintre ceea ce propune limba, iar mentalitatea sau cultura pot respinge, se manifestă jocul compatibilităților dintre structurile și modalitățile de expresie ale celor două limbi, la care participă din plin și cel al adaptabilității și capacității de evoluție a limbii în care se edifică traducerea.

Firește, strădaniile de traducere pot cunoaşte felurite orientări, mai mult sau mai puţin combinate: către limbă, către text, către conţinutul conceptual etc. Fie că se încearcă prezervarea sau schimbarea a ceva, fie că se traduce pur şi simplu – fără a se urmări efectele pentru instrument (limbă) şi pentru beneficiar (societate), ci doar importul conceptual –, un atare proces nu poate rămîne decît modelator, singura variabilă referindu-se la nivelul, gradul şi intensitatea la care şi în care se produce o astfel de acţiune.

6. Dincolo de acestea, însă, ca organism structural-funcţional relativ autonom, limba îşi are propriile elemente de consistenţă, carenţe şi nevoi. Pentru ca un anumit concept sau o idee complexă, de pildă, să poată pătrunde într-o cultură, este nevoie ca acestea să aibă o expresie lingvistică concretă. Pentru ca aceasta să se constituie, însă, limba – în funcţie de cît de exersată este – îşi impune propriile constrîngeri, astfel încît structura concretă să nu lezeze anumite date esenţiale sau deprinderi de sistem. Totodată, ea poate manifesta permisivitate şi suplețe, adoptînd şi adaptînd forme, modalităţi de expresie, conţinuturi gramaticale şi semantice, ameliorîndu-şi astfel capacităţile expresive, în sens larg.

Astfel stînd lucrurile, se observă că încercarea de a înţelege formele şi conţinuturile de gîndire şi cultural-spirituale străine, structura şi funcţionarea unei civilizaţii şi a societăţii cu care aceasta concreşte, procesul are nevoie de înţelegerea structurii şi funcţionării limbii purtătoare a acelor date, lucru care induce introspecţia în propria limbă. De aceea, în procesul de traducere, contactele dintre limbi pot induce reorganizări ale sistemului de sosire, la nivelul exclusiv al acesteia, în zona sa autonomă. O astfel de ipostază arată cu limpezime că limba nu este un instrument anorganic de comunicare, ci o entitate reactivă la interacţiuni şi totodată un element implicat în constituirea sferei conceptuale şi a cadrului social pe care le exprimă, prin care şi din care s-a constituit. De aceea, ea impune constrîngeri formale şi de conţinut, dar mai are de răspuns solicitărilor dinspre structurile coordonate și supraordonate, precum și funcțiilor ei sociale.

Solicitată fiind spre a reda forme şi conţinuturi, limba – ea însăşi formă şi conţinut, dotată cu valori structural-funcţionale – solicită componentele cu care se află în relaţie, precum şi întregul organism din care face parte (autosolicitarea dinspre fiecare componentă fiind bidirecţională, de unde şi amploarea tendinţelor adaptative sau conservative). În cadrul acestui proces, limba în sine poate dobîndi noi structuri avînd funcţii şi valori noi, iar exersarea acestora poate genera schimbări în planul gîndirii, cu consecinţe în plan socio-cultural.

6. Comportamentul general al traducătorilor români – şi mai cu seamă cel recomandat – arată că norma literară românească (cu tot ceea ce implică ea, de la vorbitor la principii) încă își croiește calea către maturitate. Într-o astfel de etapă atenția se îndreaptă către păstrarea intactă a achizițiilor existente (evolutive sau dobîndite ca urmare a contactelor). Astfel se tinde către prezervarea intactă a structurilor avînd curs, a modalităților de formare a cuvintelor sau a sensurilor, indiferent de faptul că acestea pot prezenta carențe, decurg din adiții sincronice unilaterale, lipsite de coerență organică, rezultate fiind osificate pînă la eliminarea capacităților ce permit sau stimulează evoluțiile adaptative.

BDD-V4809 © 2019 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.32 (2026-09-14 14:25:48 UTC)

Orice traducător român resimte marele neajuns de a nu putea crea substantive, verbe, adjective, adverbe, apoi construcții care să suplinească lipsa gramaticalizării unor perspective conceptuale asupra realității ori lipsa anumitor modalități de exprimare. Toate aceastea întrucît tendința cvasigenerală este de căutare a resurselor către exprimare nelimitată doar la interiorul limitat al limbii – desigur, uneori reacționîndu-se în felul acesta la inerente exagerări și abuzuri.

Totodată, deși atenția este îndreptată mai cu seamă către modele mature și exersate, activitatea dominantă este mai degrabă de imitare a rezultatelor, decît de însușire a procedeelor de acolo. O astfel de practică duce, iarăși, la același rezultat de mai sus, singura deosebire fiind că, în primul caz singura sursă de inspirație este internă, iar în cel de-al doilea, deși este externă, limitările drastice dinspre interior împiedică obținerea vreunui beneficiu.

Faptul este evident dacă se examinează tratamentul acordat împrumuturilor. Astfel, în ciuda unor cerințe organice și sistemice dinspre dezvoltarea gîndirii și a societății – dar și saliente prin neputințele limbii –, forțele care acționează asupra vorbitorului cult impun ca materialul împrumutat să-și păstreze trăsăturile, astfel încît să poată fi recunoscut ca xenism (uneori, de la accent pînă la grafie); în felul acesta se descurajează modificarea parametrilor (adică adaptarea și naturalizarea), dar și creația. În realitate, toate limbile mature, luate ca modele, se diferențiază de limba română, cu deosebire sub acest aspect. În respectivele limbi, libertățile acestea firești sînt intens practicate și deja au ajuns să acționeze ca factori adaptativi, prin care evoluțiile din planurile societății și gîndirii sînt urmate îndeaproape de cele din limbă.

7. Din motive date de faptul că este un comportament biosocial, care există și funcționează cel mai bine avînd un soi de autonomie organică, limba își are propria ei viață. Aceasta, însă, numai și numai din motivul tocmai indicat. Altminteri, viața ei depinde de complexul pe care îl deservește și al cărui instrument este, și anume cel constituit de sferele socio-culturală, cognitiv-ideologică, estetico-morală. Prin urmare, cel mai firesc lucru este ca elementele acestui complex și instrumentele care îl deservesc să prezinte relații de compatibilitate și complementaritate organică. Totodată, pentru a evolua, cel mai firesc și indispensabil lucru este ca ele să-și folosească atributele plasticității, organicității și sistemicității – cu care sînt dotate tocmai în vederea organicei acomodări reciproce. Sub acest aspect, cel mai pernicios comportament ar fi tocmai izolarea componentelor și forțarea lor pe calea unei vieți proprii, în indiferență față de nevoile întregului. De aceea – fiind de înțeles viteza de evoluție mai mică a limbii, în comparație cu cele ale societății și gîndirii –, limba are a-și ajusta structurile și modalitățile de expresie, într-o rată care să îi permită să exprime realitatea, nu să o deformeze în propriul chip, adică în relație cu funcția ei reală, nu cu rolurile pe care tinde să și le asume. Toate acestea sînt mult mai vizibile în cadrul contactului amplu și profund care se petrece prin actul de traducere.

În ceea ce privește limbile exersate și, eventual, privite ca modele, acolo astfel de evoluții sînt curente, supunînd limba la eforturi, nu forțînd stagnarea socială, cognitivă și expresivă. De aceea, de pildă, în respectivele limbi materialul împrumutat este naturalizat, iar atunci cînd se folosește în forma inițială el este marcat arătîndu-i-se astfel natura xenică. La aceasta se adaugă o intensă activitate de creație de forme necesare unei comunicări nuanțate și suple, care urmează evoluțiile și rafinările din toate domeniile cunoașterii și activităților sociale. Cu alte cuvinte, limba urmează gîndirea și dezvoltarea socială, progresul intelectiv, conceptual și social fiind urmat și sprijinit de cel lingvistic.

Cu alte cuvinte, mai întîi apar nevoile (întotdeauna subiective, doar funcția și uzul vădind compatibilitatea unei nevoi cu cerințele structural-funcționale și cu reala ei valoare socială). Apoi, împlinirea acestor nevoi poate declanșa creația. După apariția lor, produsele creației sînt supuse selecției și girului comunitar, care decide asupra eficienței (utilitate, funcționalitate, eficacitate, economicitate). Așa cum selecția urmează producerii entităților și

BDD-V4809 © 2019 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.32 (2026-09-14 14:25:48 UTC)

manifestării lor în mediu, tot astfel, în plan lingvistic, selecția trebuie să urmeze producției, la o distanță generoasă, iar nu să o preceadă sufocîndu-o.

Toate acestea arată lămurit principalele rosturi ale traducerii și contribuțiile benefice ale acesteia, pentru societate, gîndire și limbă.

BDD-V4809 © 2019 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.32 (2026-09-14 14:25:48 UTC)